

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/28, p. 681-702

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12470>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Doç. Dr. Tarık TOTAN –
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Barbaros YALÇIN

This article was checked by iThenticate.

MANEVİ ANLAM İLE MANEVİYAT İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ*

Rukiye ŞAHİN** - Yusuf SARIKAYA*** - Mustafa BALOĞLU****

ÖZET

Bu çalışmada Manevi Anlam Ölçeği (MAÖ) ve Maneviyat İfadeleri Envanteri (MİE) Türkçe'ye uyarlanmış ve manevi anlam ile maneviyatın farklı boyutları arasındaki ilişki incelenmiştir. Uyarlama çalışması üniversite öğrencileri ve yetişkinlerden oluşan 546 kişilik bir örneklem grubuyla gerçekleştirilmiştir. MAÖ ve MİE Türkçe formlarının yapı geçerlikleri doğrulayıcı faktör analizi, yüzde yirmi yedilik üst ve alt grup farkının manidarlığı ve madde toplam korelasyonlarıyla incelenmiştir. Ölçeklere ilişkin güvenilirlik analizleri iç tutarlılık ve test-tekrar test yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Ölçek puanları arasındaki ilişkiler ise Pearson momentler çarpım korelasyonları ile incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda hem MAÖ hem de MİE Türkçe formları için kabul edilebilir sınırlarda uyum iyiliği indekslerine ulaşılmıştır. MAÖ ve MİE'ye ilişkin Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları sırasıyla .81 ve .83 olarak bulunurken, iki hafta süreli test-tekrar test güvenilirlik katsayıları ise sırasıyla .76 ve .85 olarak bulunmuştur. Bu bulgular MAÖ ve MİE Türkçe formlarının geçerli ve güvenilir ölçme araçları olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Manevi anlam ile maneviyat ifadeleri arasındaki korelasyon katsayıları .55 ile .19 arasında değişmiştir ($p < .01$). Manevi anlam ile en yüksek düzeyli ilişki bilişsel yönelim arasında; en düşük ilişki ise doğaüstü (paranormal) inançlar arasında bulunmuştur. Bulgular manevi anlamın maneviyatın bilişsel ve dindarlık boyutlarıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu iki yapının manevi anlamla orta düzeyde ve pozitif yönde ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, Anlam, Manevi Anlam, Pozitif Psikoloji

---

* 12-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen II. Avrasya Pozitif Psikoloji kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, El-mek: rukiye.sahin@gop.edu.tr

*** Dr.,MEB, Tokat Rehberlik ve Araştırma Merkezi, El-mek: yusufsarikaya@gmail.com

**** Prof. Dr.,Hacettepe Üniversitesi, El-mek: baloglu@hotmail.com

---

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SPIRITUAL MEANING AND SPIRITUALITY

ABSTRACT

Current study initially adapted the Spiritual Meaning Scale (SMS) and the Expressions of Spirituality Inventory (ESI) into Turkish and consequently relationships among different dimensions of spiritual meaning and spirituality were examined. The adaptation was carried out with a sample of 546 participants composed of undergraduates and adults. The construct validity of the SMS and the ESI was examined by confirmatory factor analysis, the significance of the difference between 27% lower and upper groups, and item-total correlations. The reliability of the scales was examined through internal consistency and test-retest. The relationships among the scores were examined through Pearson product-moment correlation coefficients. As a result of confirmatory factor analyses, the goodness of fit index values were found within the acceptable thresholds for both scales. Cronbach alpha coefficients of the SMS and the ESI were found to be .81 and .83, respectively, and the test-retest reliability coefficients were found to be .76 and .85, respectively. These findings showed that the SMS and the ESI are valid and reliable measures of spiritual meaning and spirituality, respectively. The correlation coefficients of the relationships among spiritual meaning and spirituality expressions varied between .55 and .19 ($p < .01$). Spiritual meaning correlated with cognitive orientation at the highest level, whereas it correlated with paranormal beliefs at the lowest level. The findings showed that spiritual meaning was associated with cognitive and religious dimensions of spirituality. We found that these two constructs were associated positively at medium level.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

The meaning of life and spirituality are positively interrelated concepts (Bamonti, Lombardi, Duberstein, King, & Van Orden, 2016). Spirituality gives meaning to life (Emmons, 2003) and on the topic show that it is positively associated with positive psychological health indicators but negatively associated with risks. A negative relationship between spiritual transcendence and depression was found (Katsogianni, & Kleftaras, 2015, Kleftaras & Katsogianni, 2012), whereas spiritual transcendence was positively associated with subjective happiness (Cavazos Vela, Castro, Cavazos, Cavazos, & Gonzalez, 2015) and life meaning (Ivtzan et al., 2013). In the measurement of spirituality as ritualistic religious tendency (i.e., religiosity) and spiritual transcendence, Ivtzan and his colleagues (2013) found no relationship between life meaning and religiosity whereas they found a positive relationship between life meaning and spiritual transcendence. Similar findings are observed in studies from different cultures focusing on the contribution of spirituality and religious activities to making meaning (Sørensen, Lien, Landheim, & Danbolt, 2015).

Turkish Studies

Both positive psychology and religion psychology literature indicate that it would be significant to evaluate life meaning through spiritual meaning and investigate its relationship with different dimensions of spirituality. However, there is a big gap in the Turkish literature in terms of the measurement tools involving different theoretical grounds which can assess spiritual meaning and spirituality. Thus, the first aim of the current study is to adapt the Spiritual Meaning Scale (Mascaro et al., 2004) and the Expressions of Spirituality Inventory Short Form (Macdonald, 2000b) into Turkish and test their psychometric properties. The second purpose of the study is to determine the relationship between spirituality and meaning. The outputs of the current study will provide researchers who are interested in either of the concepts valid and reliable measurement instruments in the investigation of spiritual meaning and spirituality.

Method

Data Collection Tools

A personal information form, the Spiritual Meaning Scale (SMS; Mascaro et al., 2004), and the Expressions of Spirituality Inventory (ESI; Macdonald, 2000b) were used to collect the data in the present study. Information about the SMS and ESI are provided in the coming sections.

Participants

A total of 546 participants of whom 313 (57.33%) were undergraduate students and 233 (42.67%) were adults, participated in this study for the adaptation of SMS and ESI into Turkish. Test-retest reliability of the measures was examined through the data collected from 46 undergraduate students who were measured within two weeks intervals.

Data Analysis

First, the items of the SMS and the ESI were translated into Turkish by independent researchers. The opinions of field experts on spirituality literature and Turkish language were taken about the translated items. The construct validity of the SMS and the ESI was examined using confirmatory factor analysis based on maximum likelihood extraction. Item-total correlations and the significance of *t* values related to differences between the lower and upper 27% groups were examined. The reliability of the scales was examined using Cronbach's alpha coefficient and test-retest reliability. The relationships between spiritual meaning and spirituality were examined using Pearson product-moment correlation coefficients.

Findings

Findings on the Adaptation of the SMS into Turkish

When the confirmatory factor analysis results of the SMS Turkish version was examined, it was observed that *t* values of all items were significant ($p < .05$). The examination of error variances of items revealed that only item 9 had high error variance. Thus, this item was excluded from the scale. The final construct of the scale yielded following results; $\chi^2_{(65)} = 228.18$, ($p < .001$), $\chi^2/df = 3.51$, NFI=.94, NNFI=.95, CFI=.96,

---

Turkish Studies

IFI=.96, RMSEA=.07, RMR=.05, SRMR=.05. Construct validity findings showed that the Turkish form of the SMS composed of 13 items under a single factor. Cronbach's alpha coefficient of the scale was found to be .81 whereas test-retest reliability coefficient was found to be .76 ($p<.01$).

Findings on the Adaptation of the ESI into Turkish

The construct validity of the ESI was examined using confirmatory factor analysis. t values of the items were found to be significant. Error variances were examined and item 19 was excluded from the scale due to high error variance. The analysis was re-run with 29 items. The results were as follows: $\chi^2_{(367)} = 1094.99$, ($p<.001$), $\chi^2/df = 2.98$, NFI=.93, NNFI=.95, CFI=.95, IFI=.95, RMSEA=.06, RMR=.08, SRMR=.07. These findings indicate that the five-factor construct of the ESI was confirmed in the Turkish version. Cronbach's alpha coefficients were found to be .83 for the total scale, .85 for Cognitive Orientation, .82 for Experiential/Phenomenological Dimension, .81 for Existential Well-Being, .64 for Paranormal Beliefs, and .85 for Religiousness. The test-retest reliability coefficients were found to be .85 for the total scale, .79, .83, .75, .80, and .85, for the subscales, respectively ($p<.01$).

The Relationship between Spiritual Meaning and Spirituality

Correlation coefficients among the scores obtained from the SMS and the ESI, and their subscales ranged from .19 to .55 (all $p<.01$). Within this scope, the highest correlation coefficient was observed between the SMS and the ESI total score ($r=.55$, $p<.01$). The lowest correlation was between the scores obtained from the SMS and the Paranormal Beliefs subscale of the ESI ($r=.19$, $p<.01$). No significant correlation was observed between the scores obtained from the Existential Well-Being and Religiousness; Experiential/Phenomenological Dimension and Existential Well-Being; and Cognitive Orientation and Paranormal Beliefs ($p>.05$).

Discussion and Conclusion

Regarding the findings related to each scale's adaptation process, it can be stated that both instrument are reliable and valid assessment tools in the measurement of spiritual meaning and spirituality in the Turkish population. The original single-factor construct of the SMS was confirmed through confirmatory factor analysis. The fit indexes obtained through confirmatory factor analysis were within the acceptable thresholds (e.g., Bentler, 1990; Bentler & Bonett, 1980; Bollen, 1989; Marsh, Balla, & McDonald, 1988; Steiger, 1990). Moreover, internal consistency and test-retest reliability coefficients were above the thresholds accepted in the literature (Nunnally & Bernstein, 1994).

When the findings of the ESI were examined, it was observed that the original five-factor construct was confirmed and the fit indexes were within the acceptable thresholds (e.g., Bentler, 1990; Bentler & Bonett, 1980; Bollen, 1989; Marsh, Balla, & McDonald, 1988; Steiger, 1990). Nunnally and Bernstein (1994) express that the values above .70 in reliability indicate that the instruments are reliable. Cronbach's alpha and test-retest reliability coefficients of the measures were above this value, with the exception of one subscale. Cronbach's alpha coefficient of

---

Turkish Studies

the Paranormal Beliefs subscale was slightly lower than the threshold (.64).

The findings pointed out the verifiability of different dimensions of spirituality across cultures. They also showed that spiritual meaning was associated with cognitive and religious dimensions of spirituality. We found that these two constructs were associated positively at medium level. Existential well-being, experiential/phenomenological dimension, and paranormal beliefs were also positively associated at a lower level. The findings of the current study support previous literature associating the concept of meaning with spirituality (e.g., Thomas & Cohen, 2006) and revealing the relationship between them (e.g., Bamonti, Lombardi, Duberstein, King, & Van Orden, 2016; Sørensen, Lien, Landheim, & Danbolt, 2015).

Frankl defines spirituality by seeking and creating meaning (Wong, 2016). The findings of the current study are consistent with the opinions of Frankl. The current findings contribute to the criticism of Wong (2016) where he expresses that the studies focusing on seeking and creating meaning are approached with a mechanical and cognitive manner. On the other hand, although the concepts of religiousness and spirituality are different (Zinnbauer et al., 1997), this study shows that there is strong relationship between religiousness and spiritual meaning which emphasizes the role of religious beliefs in terms of giving life a meaning.

The findings of the current study are also important in terms of perspectives including spirituality into religion. Mascaro viewed spiritual meaning within the scope of one's commitment to a higher divine power while characterizing it as the life force. Therefore, he presented a wider framework involving a formal belief system and religion. The relationship between the SMS and ESI enables us to see which dimensions contribute to meaning and show how the spirituality is perceived in the culture. At the same time, it provides a framework closer to spirituality understanding of positive psychology. Thus, it can be stated that spirituality perception in Turkey presents a framework which is consistent with both positive psychology and Frankl's explanations emphasizing spirituality. Although none of the SMS items focused on religion directly, its strong relationship with religiousness indicates that religion is important in Turkish culture in terms of finding spiritual meaning. On the other hand, it also indicates that spirituality defined by positive psychologists is associated with and similar to religion perceptions in this culture. The findings of Ivtzan and his colleagues (2013) revealed an association between life meaning and religious ritualistic perceptions and experiences and spiritual/transcendence experiences. These findings were not supported in this study. In the current study, religiousness dimension of spirituality was found to be associated with life meaning. The significant relationship between two variables shows that religion is associated with an understanding beyond the individual and ritualistic meaning. However, it can also be concluded that the classification of spirituality as secular and religious spirituality is not seen in Turkish cultural empirically (Averill, 2002). Although none of the items of the SMS focused on religious rituals or a formal belief system, spirituality was strongly correlated with religiousness dimension of the ESI. This result is consistent with MacDonald's (2000a) argument

---

Turkish Studies

where he suggests that spirituality involves religion and religiosity, but it is also beyond them. Therefore, we conclude that a spiritual understanding neither secular nor religious is meaningful on its own. On the other hand, the effectiveness of Sufi interpretation, which is a more aesthetic interpretation of religion in the Turkish culture, makes the current results more consistent.

Based on the findings of the current study, we recommend that researchers focus more on spiritual meaning and spirituality within the scope of positive psychology in the Turkish culture. Moreover, it can be expressed that the views of both positive and existentialist psychology regarding spirituality and life meaning have been getting closer to each other. Researchers focusing on spirituality within the scope of religion psychology can investigate its relationship with spiritual meaning and other related variables in the literature. A replication of the findings of the current study and other studies revealing causal relationships between spiritual meaning, life meaning, and personal meaning are recommended. The findings revealed a weaker fit of paranormal beliefs with the remaining subscales. This shows that paranormal beliefs have limited contribution in the conceptualization of spirituality in the Turkish culture. The weaker correlation between spiritual meaning and paranormal beliefs evidences this argument. Therefore, future studies are recommended to include different variables in order to determine the role of paranormal beliefs in the target culture and reveal new explanations about paranormal beliefs or spirituality.

Keywords: Spirituality, Meaning, Spiritual meaning, Positive psychology

Giriş

İnsanın özünü oluşturan varoluşsal ihtiyaçlar psikolojinin temel çalışma alanlarından (Batthyany & Russo-Netzer, 2014). Hayatın anlamı geçmişte özellikle varoluşçu psikiyatri ve psikoloji için önemli bir kavramken günümüzde psikolojinin her dalında yaygın olarak araştırılmaktadır (Zika & Chamberlain, 1992). En derin ve evrensel insan ihtiyacı olan anlam arayışı insanın temel güdüsüdür (Frankl, 2017) ve temelde kendini aşma ve daha büyük bir amaca hizmet etmeye yöneliktir (Wong, 2016). Bu bağlamda pozitif psikoloji, anlamı artıran değişkenleri incelerken; varoluşçu psikoloji anlamsızlığa eşlik eden değişkenler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Kim, Seto, Davis, & Hicks, 2014).

Anlam kavramı kuramsal olarak farklı şekillerde açıklanmasına rağmen anlamın önemi konusunda alanyazında fikir birliği göze çarpmaktadır (Steger, Frazier, Oishi, & Kaler, 2006). Günümüzde insanlar yaşamı kolaylaştıracak birçok araca sahip olmasına rağmen, yaşamın anlamı açısından sıkıntı içerisindedir (Frankl, 1999). Oysa insan mutluluğu için gerekli olanların önemli bir kısmı pazar fiyatı olan şeyler değildir (Bauman, 2011) ve materyalizme karşı tek güç insanın anlam yaratma becerisidir (Csikszentmihalyi & Halton, 1981). Anlam kavramı insan eylemleriyle birlikte düşünüldüğünde eylemin “nasıl” yapıldığından ziyade “niçin” yapıldığı ile daha ilişkilidir (Mascaro, Rosen & Morey, 2004).

Yaşam Anlamı

Anlam, amaçlı davranış, öz-değer ve Frankl'den beslenerek “nedensel gerekçelendirme” olarak isimlendirilebilecek bir kavramdır. Anlam, anlam verme olarak tanımlanırken; kişisel anlam

Turkish Studies

duygusuna sahip olma ise hedefe yönelik olma demektir (Reker, Peacock, & Wong, 1987). Araştırmacılar anlam kavramını maneviyatla (Thomas & Cohen, 2006) ya da kişisel anlamla (Chamberlain & Zika, 1988) ilişkilendirmektedir. Bireysel anlamı tinsel/manevi zekanın bir boyutu olarak değerlendiren görüşler de vardır (ör., King, 2010). Ayrıca, alanyazında anlam ve amaç kavramları birbirinin yerine de kullanılmaktadır (Steger, 2012; Klinger, 2012). Manevi anlam Mascaro, Rosen ve Morey (2004) tarafından “bireyin, yaşamın ya da yaşamın güçlerinin amaç, istek ya da bireyin dâhil oldukları üzerindeki işlevine yönelik inançlarıyla ilgili boyut” olarak tanımlanmıştır (s. 847). Steger ve diğerleri (2006) anlamı “kişinin oluş ve varlığının doğasına yönelik önem” şeklinde çerçevelemektedirler (s. 81).

Frankl psikoterapide anlam ve maneviyat kavramlarını kullanan öncülerden olmasına rağmen (Wong, 2014), günümüzde anlam arama ve anlam oluşturmayla ilgili çalışmalar Frankl’in varoluşsal anlam ve maneviyat anlayışının tersine daha mekanik ve bilişsel bir yaklaşımla incelenmektedir (Wong, 2016). Bununla birlikte, alanyazında anlamın maneviyatla ilişkisini inceleyen araştırmalar da yer almaktadır.

Çoğu insan için dinin yaşamda anlamı oluşturan kaynaklardan biri olduğunu belirten Baumeister (1991), aynı zamanda herhangi bir dini bağı olmayan kişilerin de hayatta kalmayı başardığını ifade eder. Wong (2012) biyolojik, sosyal, manevi ve psikolojik boyutları ilgilendiren bir kavram olan anlamlı yaşamın ancak bütüncül bir bakış açısıyla anlaşılmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir. Maneviyat sadece psikoloji bilimi açısından değil, sağlık gibi alanlarda etkisi açısından da ilgi çekmiş ve bununla ilgili araştırmalar yürütülmüştür (Kavas & Kavas, 2014; Kavas & Kavas, 2015).

Psikolojinin ilk yıllarından itibaren anlam ve aşkın insan deneyimleri arasındaki ilişkiye vurgu söz konusudur. Yaşam anlamı, ilişkili boyutları içeren optimal insan işlevselliği ve aşkınlık deneyimleriyle keşfedilmeye çalışılmıştır (James 1902, akt., Morgan & Farsides, 2009). Yaşam anlamıyla ilgili ölçme araçları açık ve örtük olarak varoluşsal anlamı ölçmektedir (Mascaro ve Rosen, 2005). Yaşam anlamı, yaşam amaçları (Demirbaş-Çelik, 2016), iyi oluş (Zika & Chamberlain, 1992; Debats, 1996; Debats, Drost & Hansen, 1995; Brassai, Piko & Steger, 2011, Şahin, Aydın, Sarı, Kaya & Pala, 2012, Wong, 2014), öznel mutluluk (Cavazos Vela, Castro, Cavazos, Cavazos, & Gonzalez, 2015), umut/umutsuzluk (Çakar, Karataş, & Tagay, 2016), depresyon (Mascaro, Rosen & Morey, 2004; Mascaro & Rosen, 2005; Debats, 1990; Katsogianni, Kleftaras, 2015; Kleftaras, Katsogianni, 2012) ve edomani (Baumeister, Woohs, Aaker & Garbinsky, 2013) gibi değişkenlerle manidar düzeyde ilişkilidir. Yaşam anlamıyla ilgili çalışmaların işaret ettiği bulgular yaşam anlamının psikolojik sağlıkla pozitif ve psikolojik sağlık riskleriyle negatif ilişkili bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır.

Yaşamın anlamını objektif olarak ölçümlemek amacıyla çeşitli ölçme araçları geliştirilmiştir. Steger ve diğerleri (2006) tarafından geliştirilen ve Demirdağ ve Kalafat (2015) tarafından Türkçe’ye adaptasyonu yapılan Yaşam Anlamı Ölçeği anlam arayışı ile anlamın varlığı olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Reker ve Peacock (1981, akt. Katsogianni, & Kleftaras, 2015) tarafından geliştirilen Yaşam Tutumu Profili ise amaç, uyum, seçim/sorumluluk, ölümü kabul, varoluşsal boşluk ve amaç arayışı olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır. Mascaro, Rosen ve Morey (2004) tarafından geliştirilen Manevi Anlam Ölçeği (MAÖ) anlamı tinsel bir perspektifle değerlendiren bir ölçektir. Bu çalışmanın amaçlarından birisi MAÖ’nün Türkiye’de kullanılmak üzere adaptasyon ve geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapmaktır.

Maneviyat

“Hayat, maneviyatla ilişkili değerler, varlık ve öz, özgürlük ve disiplinin kişisel ve evrensel bileşenlerinin sentezidir” (Guttman, 2008, s. 93). Frankl, maneviyatı insanı diğer varlıklardan

ayırın yön olarak görmüş ve anlam arama, anlam yaratma, değeri ve önemi olana yönelme ve acı içinde bile olsa hayatı yaşamaya değer hale getirme olarak kurgulamıştır (Wong, 2016).

Maneviyat, psikoloji bilimi içinde sınırları olmayan doğası nedeniyle uzun yıllar tabu olarak görülmüş (Emmons, 2003) ve marjinalize edilmiştir (Emmons, 2006; Ellis, 1989). Ancak, MacDonald (2000a) ampirik veriler ışığında maneviyatın, sadece anlamlı bir şekilde çalışılabileceğini değil, aynı zamanda bireyler için yüksek öneme sahip olduğunu da ifade etmiştir.

Maneviyatın tanımı konusunda uzlaşıya varılmamış olmasına rağmen (Zinnbauer & diğ., 1997); konu din psikolojisi bağlamında incelendiği gibi (Underwood, 2006; Lips-Wiersma, 2002) daha geniş bağlamlarda da ele alınmıştır (MacDonald, 2000a). Roof, “maneviyatın, gizem duygusu ve öz-aşkınlığı içeren, benliğin ötesindeki nihai anlam ya da amaçların ve değerlerin kaynağını anlamının bir yolu olarak içsel farkındalığı ve kişisel bütünleşmeyi kapsayan 4 teması olduğunu ifade etmiştir” (1999, s. 35, akt. Nelson, 2009, s.8). Zinnbauer ve diğerleri (1997) dindarlık ve maneviyatın birbirinden farklı kavramlar olduğunu; ancak, iki kavramın tümüyle bağımsız olmadığını ifade etmektedirler. Averill’e göre (2002) ise manevi deneyimler seküler ve dinsel iki farklı anlayışla değerlendirilebilir. Emmons (2006) maneviyatın çağdaş yorumunun “dini maneviyat, doğal maneviyat ve insani maneviyat” olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir (s. 64). Emmons (2006) maneviyat ve din arasında ayırım yapmış ve maneviyatı; kendiliğinden ve sonsuz olana aidiyetle ilgili evrensel bir duygu olarak tanımlarken; Dollahite (1998, akt. Emmons, 2006) dini, kutsala ulaşmayı ve ahlaki geliştirmeyi hedefleyen manevi gelenekleri olan bir inanç topluluğu olarak tanımlamıştır. Bu görüşe göre maneviyat, dinin aksine “daha spontan, formal olmayan, yaratıcı, evrensel ve dini deneyimler dahil, daha otantik bir içsel deneyim, kişisel ifade özgürlüğü ve arayışıdır” (Emmons, 2006, s. 64).

Seligman (2004) maneviyatı dini olmayan bir muhtevada ele almış ve aşkınlık olarak kullanarak; kişinin kendisinin dışında ve ötesinde daha kalıcı olana (diğer insanlar, gelecek, kutsal/ilahi olan ya da evren) erişen duygusal güç olarak kavramsallaştırmıştır. Maneviyat ve aşkınlık, Seligman (2004) tarafından binlerce yıllık geleneklerin ya da inançların ortak kanaate ulaşabildiği altı erdemden biri olarak kodlanmıştır. Peterson (2006) maneviyatı “daha geniş bir evrenle bağlantı kurmaya yardım eden ve anlam sağlayan güçler” olarak tanımladığı aşkınlığın bileşenlerinden biri olarak ele almıştır (s. 33).

Kuramsal açıdan yaşam anlamı ve maneviyat olumlu psikolojik özellikleri belirleyici değişkenler olarak görülmektedir. Türk kültüründe maneviyatın farklı alt boyutlarının nasıl algılandığı, evrensel olarak maneviyat kavramından söz edilip edilemeyeceğinin araştırılması önemlidir. Farklı disiplinlerin ve psikolojinin alt dallarının söz konusu kavramları kendi kuramsal yönelimlerine göre tanımladıkları görülmektedir. Farklı görüşler arasında MacDonald’ın (2000a) dini de içine alan, ancak onun ötesini de ihtiva eden maneviyat kavramsallaştırması oldukça kapsayıcıdır. Bu kuramsal bakış açısında fenomenolojik deneyim, bilişsel boyut, dindarlık, varoluşsal iyi oluş ve doğüstü inançlar (paranormal inançlar) bütüncül bir çerçevede sunulmuştur.

Psikoloji bilimi içinde uzun yıllar kabul edilmemesine ve ampirik olarak test edilemeyeceğine yönelik eleştirilere rağmen maneviyat kavramını objektif olarak ölçmek amacıyla çok sayıda araç geliştirilmiştir (Piedmont, 1999; Vella-Brodrick & White, 1997; Genia, 1991; Jagers & Smith, 1996; Hodge, 2003; Kasapoğlu, 2015). Macdonald (2000a) tarafından geliştirilen Maneviyat İfadeleri Envanteri Malezya’da yapılan bir çalışmada Muhamad, Roodenburg ve Moore (2014) tarafından test edilmiş ve envanterin yapısal geçerliği doğrulanmıştır. Araştırmacılar ölçekten bazı maddelerin çıkarılmasıyla maneviyatı ölçen iyi bir ölçme aracı olarak farklı kültürlerle uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Turkish Studies

Yaşam anlamı ve maneviyat birbirleriyle pozitif ilişkili kavramlardır (Bamonti, Lombardi, Duberstein, King, & Van Orden, 2016). Yaşama anlam veren değişkenlerden biri olan maneviyatla (Emmons, 2003) ilgili araştırmalar, olumlu psikolojik sağlık göstergeleriyle olumlu ilişkili ve risklerle olumsuz ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Manevi aşkınlıkla depresyon arasında negatif ilişki bulgulanırken (Katsogianni, & Kleftaras, 2015, Kleftaras, Katsogianni, 2012), öznel mutluluk (Cavazos Vela, Castro, Cavazos, Cavazos, & Gonzalez, 2015) ve yaşam anlamıyla pozitif ilişki ortaya konmuştur (Ivtzan ve diğ., 2013). Maneviyatı ritüelistik dini eğilim (dindarlık) ve manevi aşkınlık olarak ölçümleyen Ivtzan ve diğerleri (2013), yaşam anlamıyla dindarlık arasında bir ilişki bulamazken manevi aşkınlık ve yaşam anlamı arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Maneviyatın ve dini etkinliklerin anlam oluşturmaya katkıda bulunduğu dair farklı kültürlerde yapılan çalışmalar da benzer bulgulara işaret etmektedir (Sørensen, Lien, Landheim, & Danbolt, 2015).

Yaşamın anlamını manevi anlam yoluyla değerlendirmek ve hem pozitif psikolojinin hem din psikolojisinin önemini kabul ettikleri, maneviyatın farklı boyutlarıyla ilişkisi açısından incelemek değerlidir. Ancak, Türkiye’de gerek manevi anlamı gerekse maneviyatı objektif olarak ölçümleyebilecek farklı kuramsal açıklamaları olan ölçme araçlarının yeterli olmaması alanda önemli bir eksiklik. Dolayısıyla, bu araştırmanın ilk amacı Mascaro ve diğerleri (2004) tarafından geliştirilen Manevi Anlam Ölçeği’ni ve Macdonald (2000b) tarafından geliştirilen Maneviyat İfadeleri Envanteri kısa formunu Türkçeye uyarlayıp Türkçe ölçeklerin psikometrik özelliklerini test etmektir. Bu yolla pozitif psikolojinin ve varoluşsal psikolojinin önem verdiği anlamın maneviyatla ilişkisinin saptanması ve her iki yaklaşıma ilgi duyan araştırmacıların kullanabileceği psikometrik özellikleri test edilmiş araçların alanyazına kazandırılması hedeflenmiştir. Uyarlaması tamamlanan ölçekler manevi anlam ve maneviyatın olumlu insan özellikleri ve psikolojik sağlık göstergeleriyle ilişkisini ortaya koyacak çalışmalarda kullanılmak üzere araştırmacıların kullanımına sunulmuş olacaktır. Araştırmanın ikinci amacı ise manevi anlam ve maneviyat ilişkisinin incelenmesidir.

Yöntem

Veri Toplama Araçları

Üniversite öğrencileri ve yetişkinler için araştırmacılar tarafından geliştirilen iki kişisel bilgi formuyla araştırma grubuna ait demografik bilgiler toplanmıştır. Ayrıca, Manevi Anlam Ölçeği (MAÖ; Mascaro ve diğ., 2004) ve Maneviyat İfadeleri Envanteri kısa formu (MİE; Macdonald, 2000b) Türkçeye uyarlanmıştır.

MAÖ

Mascaro ve diğerleri (2004) tarafından geliştirilen MAÖ 5’li Likert tipinde 14 maddeden oluşmaktadır. Ölçek toplam varyansın % 41’ini açıklayan tek bir boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 14-70 arasında değişmektedir. Ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .89 olarak rapor edilmiştir. Ölçek ile yapılan ölçümlerde manevi anlamın umut değişkeni ile orta düzeyde pozitif yönde, depresyon değişkeni ile orta düzeyde negatif yönde ve kaygı değişkeni ile düşük düzeyde negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Mascaro ve diğ., 2004).

MİE

Macdonald (2000a) tarafından geliştirilen MİE’nin orijinal formu ‘bilişsel yönelim,’ ‘yaşantısal/fenomenal boyut,’ ‘varoluşsal iyi oluş,’ ‘doğüstü inançlar’ ve ‘dindarlık’ olarak toplam beş alt boyut içeren 5’li Likert tipinde 98 maddeden oluşmaktadır. Faktör analizi bu beş faktörlü yapının toplam varyansın % 46.7’sini açıkladığını ortaya koymuştur. Ölçek alt boyutlarına ilişkin Cronbach alfa katsayılarının ise .85 ile .97 arasında değiştiği belirtilmiştir (Macdonald, 2000a).

MİE’deki madde sayısının fazlalığının özellikle yetişkin ve yaşlı bireyler için zorluk oluşturması nedeniyle ölçek revize edilerek kısa formu oluşturulmuştur (Macdonald, 2000b). Bu kısa formda, orijinal formda yer alan beş boyut korunmuş ve her bir alt boyutta altı madde yer almıştır. Böylece ölçeğin kısa formu 5’li Likert tipinde toplam 30 maddeden oluşmuştur. Revize ölçeğin alt

boyutlarının Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları .80 ile .89 arasında değişmektedir (Macdonald, 2000b).

MİE revize formunun Türkçe'ye uyarlanması ile ilgili ilk girişim Şahin ve Baloğlu tarafından (2016) gerçekleştirilmiştir. Ancak gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizinde kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine ulaşamamıştır. Bu araştırmada da MİE'nin revize edilmiş kısa formu tekrar ele alınarak Türkçe'ye uyarlanmıştır.

Katılımcılar

MAÖ ve MİE'nin Türkçe uyarlama çalışmaları üniversite öğrencileri ve yetişkinlerden oluşan toplam 546 kişilik bir örneklem grubuyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcı grubun % 57.33'ü üniversite öğrencilerinden oluşurken, % 42.67'si yetişkinlerden oluşmaktadır. Toplam 313 üniversite öğrencisi Orta Karadeniz Bölgesindeki bir devlet üniversitesinin farklı fakülte ve bölümlerine devam eden ve çalışmaya katılmaya gönüllü kişilerdir.

Toplam 233 yetişkin katılımcı Türkiye'nin farklı şehirlerinde ikamet eden ve farklı meslekleri icra eden kişilerden oluşmaktadır. Katılımcılara ilişkin diğer bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişki Demografik Veriler

		Araştırma Grubu							
		Üniversite Öğrencileri				Yetişkinler			
		n	%	$\bar{x}$	ss	n	%	$\bar{x}$	ss
Yaş	17 - 92 Arası			21.32	2.12			42.52	12.69
Cinsiyet	Erkek	83	26.69			111	47.64		
	Kadın	228	73.31			122	52.36		
Evlilik Durumu	Evli	4	1.29			178	78.41		
	Bekar	304	98.71			37	16.30		
	Diğer	-	-			12	5.29		
Aylık Gelir Düzeyi	0 - 1000 TL	31	10.00			35	15.84		
	1001 - 2000 TL	119	38.39			44	19.91		
	2001 - 3000 TL	89	28.71			39	17.65		
	3001 - 4000 TL	51	16.45			54	24.43		
	4001 TL ve Üzeri	20	6.45			49	22.17		
Eğitim Durumu	Okur - Yazar Değil	-	-			1	.43		
	Okur - Yazar	-	-			3	1.30		
	İlkokul Mezunu	-	-			47	20.35		
	Ortaokul Mezunu	-	-			11	4.76		
	Lise Mezunu	-	-			27	11.69		
	Yüksekokul Mezunu	-	-			19	8.22		
	Üniversite Mezunu	-	-			89	38.53		
	Lisans Üstü Mezunu	-	-			34	14.72		
	Üniversite Öğrencisi	313	100.00			-	-		

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların yaşlarının 17 ile 92 arasında değiştiği görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin ortalama yaşı 21.32 iken, yetişkin katılımcıların ortalama yaşı 42.52'dir. Hem üniversite öğrencisi katılımcıların (% 73.31) hem de yetişkin katılımcıların (% 52.36) çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Medeni durum değerlendirildiğinde ise üniversite öğrencisi katılımcıların önemli bir kısmının bekar olduğu (%98.71), yetişkin katılımcıların çoğunluğunun ise evli olduğu görülmektedir (% 78.41).

MAÖ ve MİE'nin test-tekrar test güvenilirliği, araştırma katılımcısı üniversite öğrencilerinden 46 kişiye iki hafta sonra tekrar uygulama yapılmasıyla incelenmiştir. Bu grupta

Turkish Studies

bulunan üniversite öğrencilerinin yaşları 19-24 arasında değişmekte ($\bar{x} = 21.15$, $ss = .96$) ve çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır (% 67.39).

Akış

Üniversite öğrencilerinin uygulamaları sınıf ortamında yapılmış, öncelikle araştırmanın amacı açıklanmış ve gönüllü öğrencilerden bilgilendirilmiş onam formunu imzalamaları istenmiştir. Ölçek uygulamaları yaklaşık 15 dakika sürmüştür. Yetişkin katılımcılar ise Türkiye'nin farklı şehirlerinden ikamet eden ve farklı meslekleri icra eden kişilerden oluşmaktadır. Farklı şehirlerde ikamet eden yetişkinlere ulaşabilmek için üniversite öğrencilerinden yardım alınmıştır. Bu amaçla rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümüne devam eden, veri toplama sürecine katılmaya gönüllü üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinden bir gruba araştırmacılar tarafından kısa bir eğitim verilmiştir. Bu eğitimde ölçekler tanıtılmış, bilgilendirilmiş onam formuyla ilgili bilgi verilmiş ve ölçeklerin doldurulması sırasında karşılaşılabilecek sorunlar ele alınmıştır. Böylece öğrenciler tatil amacıyla ikamet ettikleri şehirlere gittiklerinde uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. Yetişkin grup katılımcıların bir kısmına bu şekilde ulaşılırken bir kısmına ise araştırmacılar tarafından ulaşılmıştır. Yetişkin katılımcılardan da gönüllü olanlar araştırmaya dahil edilmiş, bilgilendirilmiş onam formunu imzalamayan katılımcılarla ölçek uygulamaları gerçekleştirilmemiştir.

Verilerin Analizi

MAÖ ve MİE'nin Türkçe uyarlama sürecinde öncelikle ölçek maddelerinin çevirileri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda her iki dile ve maneviyat ile ilgili literatüre hakim üç alan uzmanı tarafından MAÖ maddelerinin çevirileri gerçekleştirilmiştir. Üç farklı uzman tarafından gerçekleştirilen çeviriler, araştırmacılar tarafından incelenmiş (araştırmacılar her iki dile hakimdir) ve en uygun çeviriler belirlenerek seçilmiştir. Ölçeğin bu formu ile ilgili son bir kez her iki dile hakim başka bir alan uzmanı ve bir Türk Dili uzmanından görüş alınmış ve MAÖ ölçek formuna son şekli verilmiştir.

MİE maddelerinin çeviri süreci kapsamında öncelikle Şahin ve Baloğlu (2016) tarafından gerçekleştirilen çeviriler ele alınmıştır. Yanlış anlaşılabilir madde ifadeleri gözden geçirilmiş ve birkaç maddede sorun olabileceği değerlendirilmiştir. Bu maddelerle ilgili her iki dile ve maneviyat ile ilgili literatüre hakim üç alan uzmanından görüş alınarak maddelerde değişikliğe gidilmiştir. Son olarak her iki dile hakim bir alan uzmanı ve bir Türk Dili uzmanından da görüş alınarak MİE ölçek formuna son şekli verilmiştir.

Çeviri çalışmaları tamamlanan MAÖ ve MİE'nin yapı geçerliği en çok olabilirlik yöntemi ile gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde χ^2 , χ^2/sd istatistikleri ve uyum iyiliği indeksleri ile ölçek maddelerine ilişkin hata varyansları ve t değerleri incelenmiştir. Ayrıca ölçek maddelerine ilişkin madde toplam korelasyonları ve % 27'lik alt-üst grup farkının manidarlığına ilişkin t değerleri de incelenmiştir. Ölçeklerin güvenilirlikleri ise Cronbach alfa iç tutarlık ve test-tekrar test yöntemleriyle araştırılmıştır. MAÖ toplam puanı ile MİE toplam puanı ve alt boyutları arasındaki ilişkiler Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayıları ile incelenmiştir.

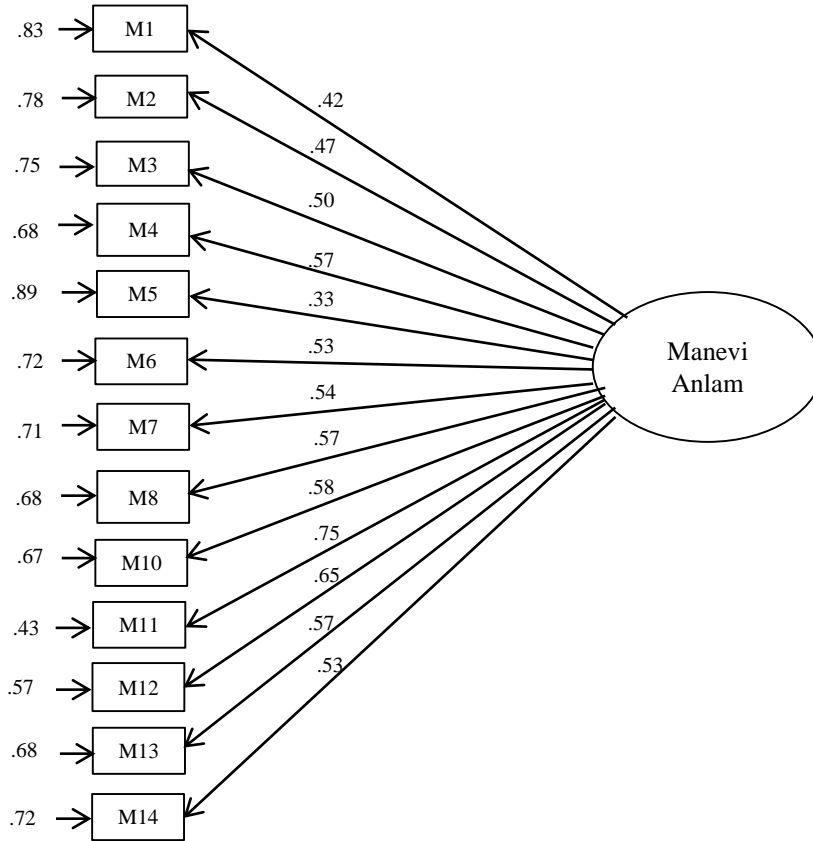
Bulgular

MAÖ Türkçe Uyarlama Sürecine İlişkin Bulgular

MAÖ Türkçe formunun geçerlik çalışması doğrulayıcı faktör analizi ile gerçekleştirilmiştir. En çok olabilirlik yöntemiyle gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizinde öncelikle ölçek maddelerine ilişkin t değerleri incelenmiş ve tamamının anlamlı olduğu görülmüştür. Daha sonra maddelerin hata varyansları incelenmiş ve yalnızca dokuzuncu maddenin hata varyansının .90'ın üzerinde olduğu görülmüştür. Böylece hata varyansı .92 olan "Kusurlu ve çoğu zaman dehşet verici olan davranışlarımız, varoluşumuzun özünde hiç bir anlam olmadığını gösteriyor" maddesi ölçekten çıkarılmıştır. Böylece 13 madde ile analiz tekrar edilerek t değerleri ve hata varyansları tekrar

incelenmiştir. Maddelere ilişkin t değerlerinin tamamının anlamlı olduğu, hata varyanslarının ise .43-.89 arasında değiştiği görülmüştür. Ölçeğin bu son şekline ilişkin olarak $\chi^2_{(65)} = 228.18$, ($p < .001$), $\chi^2/sd = 3.51$, NFI = .94, NNFI = .95, CFI = .96, IFI = .96, RMSEA = .07, RMR = .05, SRMR = .05 olarak bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen değerlerle 13 maddeden oluşan ölçeğin Türkçe formunun yapı geçerliğini sağladığı değerlendirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin model Şekil 1’de verilmiştir.

Ölçeğin geçerlik çalışmaları kapsamında ayrıca madde analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle ölçek maddelerine ilişkin madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Ayrıca ölçek maddelerinin ayırt edici ölçümler yapıp yapmadığını ortaya koymak amacıyla % 27’lik alt-üst grup farkının manidarlığı bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda ölçek maddelerinin tamamına ilişkin t değerleri anlamlı bulunmuştur. Böylece ölçek maddelerinin % 27’lik alt ve üst grupları ayırt edici nitelikte olduğu değerlendirilmiştir. Ölçek maddelerine ilişkin madde toplam korelasyonu değerleri ile % 27’lik alt-üst grup farkının manidarlığına ilişkin t değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Şekil 1. MAÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi Modeli

Tablo 2

MAÖ Maddelerine İlişkin Madde Toplam Korelasyonu ve *t* Değerleri

Maddeler	Madde Toplam Korelasyonu	<i>t</i> Değeri
Madde 1	.32	12.23**
Madde 2	.38	13.25**
Madde 3	.43	14.80**
Madde 4	.48	11.52**
Madde 5	.27	7.21**
Madde 6	.46	13.80**
Madde 7	.42	12.76**
Madde 8	.50	16.05**
Madde 10	.46	14.20**
Madde 11	.64	18.00**
Madde 12	.56	19.78**
Madde 13	.52	11.86**
Madde 14	.45	11.62**

* $p < .05$ ** $p < .01$

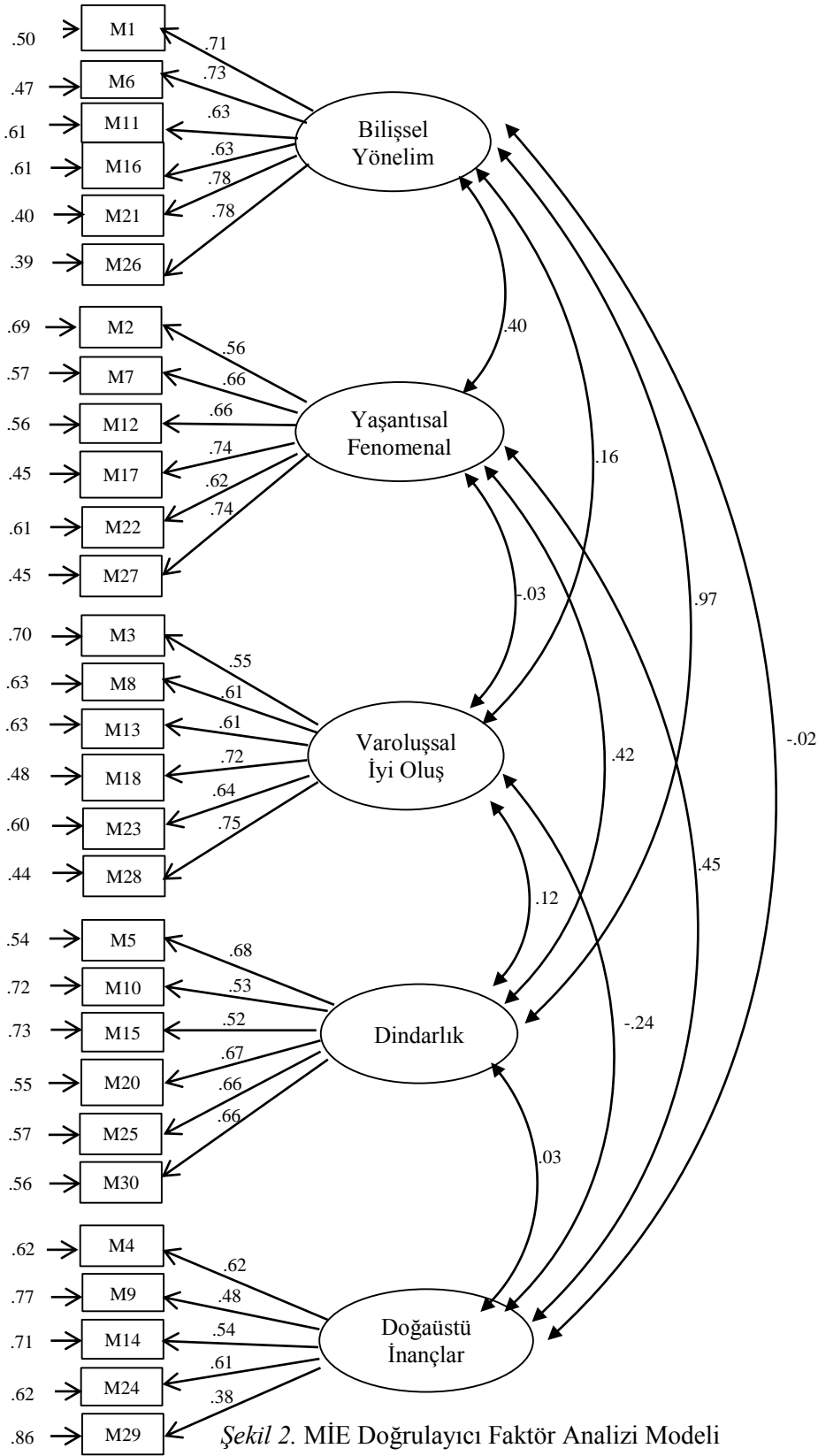
MAÖ Türkçe formunun güvenilirlik çalışması iç tutarlık Cronbach alfa katsayısı ve test-tekrar test yöntemleriyle incelenmiştir. Cronbach alfa katsayısı .81 olarak bulunurken iki hafta süreli test-tekrar test güvenilirliği ise .76 olarak bulunmuştur ($p < .01$).

MİE Türkçe Uyarlama Sürecine İlişkin Bulgular

MİE Türkçe formunun geçerlik çalışması doğrulayıcı faktör analizi ile gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi en çok olabilirlik yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve öncelikle ölçek maddelerine ilişkin *t* değerleri incelenmiş ve tamamının anlamlı olduğu görülmüştür. Daha sonra maddelerin hata varyansları incelenmiş ve yalnızca 19. maddenin hata varyansının .90'ın üzerinde olduğu görülmüştür. Böylece hata varyansı .97 olan "Hayaletlere inanmam" maddesi ölçekten çıkarılmıştır. On dokuzuncu maddenin ölçekten çıkarılmasıyla geriye kalan 29 madde ile analiz tekrar edilmiş *t* değerleri ve hata varyansları tekrar incelenmiştir. Maddelere ilişkin *t* değerlerinin tamamının anlamlı olduğu, hata varyanslarının ise .39 - .86 arasında değiştiği görülmüştür. Ölçeğin bu son şekline ilişkin olarak $\chi^2_{(367)} = 1094.99$, ($p < .001$), $\chi^2/sd = 2.98$, NFI = .93, NNFI = .95, CFI = .95, IFI = .95, RMSEA = .06, RMR = .08, SRMR = .07 olarak bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen değerlerle 29 maddeden oluşan MİE Türkçe formunun yapı geçerliğini sağladığı değerlendirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin model Şekil 2'de verilmiştir.

MİE Türkçe formunun geçerlik çalışmaları kapsamında ayrıca madde analizi gerçekleştirilmiştir. Öncelikle ölçek maddelerine ilişkin madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Ayrıca ölçek maddelerinin ayırt edici ölçümler yapıp yapmadığını ortaya koymak amacıyla % 27'lik alt-üst grup farkının manidarlığı incelenmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilen bağımsız örneklem *t* testi sonucunda MİE Türkçe formunda bulunan tüm maddelere ilişkin *t* değerleri anlamlı bulunmuştur. Böylece ölçek maddelerinin % 27'lik alt ve üst grupları ayırt edici nitelikte olduğu değerlendirilmiştir. Ölçek maddelerine ilişkin madde toplam korelasyonu değerleri ile % 27'lik alt-üst grup farkının manidarlığına ilişkin *t* değerleri Tablo 3'de verilmiştir.

Turkish Studies

Turkish Studies

Tablo 3
 MİE Maddelerine İlişkin Madde Toplam Korelasyonu ve t değerleri

Maddeler	Madde Toplam Korelasyonu	t Değeri
Madde 1	.50	11.37**
Madde 2	.48	13.49**
Madde 3	.12	5.12**
Madde 4	.25	7.87**
Madde 5	.48	10.85**
Madde 6	.50	10.46**
Madde 7	.38	11.56**
Madde 8	.13	4.60**
Madde 9	.16	6.29**
Madde 10	.40	11.60**
Madde 11	.49	11.76**
Madde 12	.41	13.28**
Madde 13	.22	6.18**
Madde 14	.04	1.98*
Madde 15	.42	10.04**
Madde 16	.52	12.73**
Madde 17	.50	15.34**
Madde 18	.21	6.20**
Madde 20	.51	11.31**
Madde 21	.56	13.22**
Madde 22	.52	15.35**
Madde 23	.14	5.43**
Madde 24	.17	5.84**
Madde 25	.48	11.58**
Madde 26	.52	12.53**
Madde 27	.44	13.60**
Madde 28	.23	7.66**
Madde 29	.35	12.58**
Madde 30	.44	8.27**

* $p < .05$ ** $p < .01$

MİE Türkçe formunun güvenilirlik çalışması iç tutarlık Cronbach alfa katsayısı ve test-tekrar test yöntemleriyle incelenmiştir. Cronbach alfa katsayısı ölçek toplam puanı için .83 olarak bulunurken, ölçek alt boyutları olan bilişsel yönelim, yaşantısal/fenomenal boyut, varoluşsal iyi oluş, doğaüstü inançlar ve dindarlık boyutları için sırasıyla .85, .82, .81, .64 ve .76 olarak bulunmuştur. Ölçeğin iki hafta süreli test-tekrar test güvenilirliği ise ölçek toplam puanı için .85 olarak bulunurken ölçek alt boyutları için sırasıyla .79, .83, .75, .80 ve .85 olarak bulunmuştur ($p < .01$).

Manevi Anlam ve Maneviyat Arasındaki İlişki

Manevi anlam ile maneviyatın çeşitli boyutlarının birbiriyle olan ilişkisi, Pearson momentler çarpımı korelasyonu ile incelenmiştir. Bu amaçla MAÖ toplam puanı ile MİE toplam puanı ve alt ölçek puanları arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4
MAÖ ve MİE İlişkisi

	MAÖ Toplam Puanı	MİE Toplam Puanı	Bilişsel Yönelim	Yaşantısal / Fenomenal Boyut	Varoluşsal İyi Oluş	Doğaüstü İnançlar
MİE Toplam Puanı	.55**					
Bilişsel Yönelim	.51**	.71**				
Yaşantısal / Fenomenal Boyut	.33**	.72**	.35**			
Varoluşsal İyi Oluş	.21**	.38**	.11*	-.01		
Doğaüstü İnançlar	.19**	.47**	.08	.31**	-.13**	
Dindarlık	.48**	.71**	.76**	.36**	.06	.14**

* $p < .05$; ** $p < .01$

Tablo 3’de verilen bulgular incelendiğinde, MAÖ toplam puanı ile MİE toplam puanı ve alt ölçek puanları arasındaki korelasyon katsayılarının .55 ile .19 arasında değiştiği görülmektedir ($p < .01$). Bu kapsamdaki en yüksek düzeyli ilişki .55 ile MAÖ ve MİE toplam puanları arasındayken, en alt düzey ilişki ise .19 ile MAÖ toplam puanı ile MİE doğaüstü inançlar alt ölçeği puanları arasındadır. Varoluşsal iyi oluş-dindarlık, yaşantısal/fenomenal boyut-varoluşsal iyi oluş ve bilişsel yönelim- doğaüstü inançlar alt ölçekleri arasındaki ilişkiler ise anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$).

Yorum ve Öneriler

Araştırma kapsamında Türkçe’ye uyarlanan ölçeklere ilişkin bulgular incelendiğinde her iki ölçeğin de geçerli ve güvenilir ölçme araçları olduğu görülmektedir. MAÖ’nün orijinal çalışmasında ortaya konan tek faktörlü yapısı, uyarlama çalışmasında da doğrulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi verileri sonucu ortaya çıkan uyum iyiliği indekslerinin kabul edilebilir değerlerde olduğu görülmektedir (Bentler, 1990; Bentler & Bonett, 1980; Bollen, 1989; Marsh, Balla, & McDonald, 1988; Steiger, 1990). Yalnızca ölçekteki dokuzuncu madde (*Kusurlu ve çoğu zaman dehşet verici olan davranışlarımız, varoluşumuzun özünde hiç bir anlam olmadığını gösteriyor*) hata varyansının yüksekliği sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır. Diğer maddelere ilişkin madde toplam korelasyonu değerleri kabul edilebilir sınırların üzerindedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Yüzde 27’lik alt-üst grup farkının manidarlığına ilişkin bağımsız örneklem t testi değerlerinin anlamlı olması ölçek maddelerinin ayırt edici ölçümler yaptığını ortaya koymaktadır. Tüm bu bulgular MAÖ Türkçe formunun geçerli bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Ölçeğe ilişkin iç tutarlık ve test-tekrar test güvenilirlik verilerinin literatürde belirtilen sınır değerlerin üzerinde olması (Nunnally &

Bernstein, 1994), MAÖ Türkçe formunun aynı zamanda güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

MİE'ye ilişkin bulgular incelendiğinde, ölçeğin orijinal çalışmasında ortaya konan beş faktörlü yapının uyarılama çalışmasında doğrulandığı ve doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum iyiliği indekslerinin kabul edilebilir değerlerde olduğu görülmektedir (Bentler, 1990; Bentler & Bonett, 1980; Bollen, 1989; Marsh, Balla, & McDonald, 1988; Steiger, 1990). Ancak ölçekte yer alan 19. madde (*Hayaletlere inanmam*) hata varyansının yüksek olması nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. Diğer maddelere ilişkin % 27'lik alt-üst grup farkının manidarlığına ilişkin bağımsız örneklem *t* testi değerleri incelendiğinde, tamamının anlamlı olduğu görülmektedir. Bu da ölçek maddelerinin ayırt edici ölçümler yaptığını ortaya koymaktadır. MİE maddelerine ilişkin madde toplam korelasyonu değerlerinin de genel kabul gören .30 değerinin üzerinde olduğu görülmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Ancak büyük kısmı doğaüstü inançlar boyutundaki maddeler başta olmak üzere, bazı maddelere ilişkin madde toplam korelasyonu değerlerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu maddelere ilişkin % 27'lik alt-üst grup farkının manidarlığına ilişkin bağımsız örneklem *t* testi değerlerinin anlamlı olması, ayrıca doğrulayıcı faktör analizi verilerinin de iyi uyuma işaret etmesi nedeniyle bu maddeler ölçekten çıkarılmamış ve MİE Türkçe formunun geçerli bir ölçme aracı olduğu değerlendirilmiştir. Nunnally ve Bernstein (1994) güvenilirlik analizlerinde .70 ve üzerindeki değerlerin kabul edilebilir değerler olduğunu belirtmektedir. MİE toplam puanı ve alt ölçeklerine ilişkin test-tekrar test ve iç tutarlık güvenilirlik katsayılarının bu değerlerin üzerinde olduğu görülmektedir. Yalnızca doğaüstü inançlar alt ölçeğine ilişkin iç tutarlık Cronbach alfa katsayısı .64 ile sınır değer olan .70'in küçük bir miktar altında kalmaktadır.

Bulgular maneviyatın farklı boyutlarının kültürler arası doğrulanabilirliğine işaret ettiği gibi manevi anlamın, maneviyatın bilişsel ve dini boyutları ile orta düzeyde pozitif, varoluşsal iyi oluş, yaşantısal fenomenal boyut ve doğaüstü inançlarla düşük düzeyde pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Anlam kavramını maneviyatla ilişkilendiren görüşler (Thomas & Cohen, 2006) ve ilişkili bulan araştırmalar (Bamonti, Lombardi, Duberstein, King, & Van Orden, 2016; Sørensen, Lien, Landheim, & Danbolt, 2015) bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Aynı zamanda Frankl'in maneviyatı anlam arama ve anlam yaratmayla ilişkilendiren, tanımlayan (Wong, 2016) görüşüyle de bağdaşan bir bulgu elde edilmiştir. Bulgular Wong'un (2016) günümüzde anlam arama ve anlam oluşturmayla ilgili çalışmaların mekanik ve bilişsel yaklaşımla çalışıldığına yönelik eleştirisine de bir gerekçe sunarak katkıda bulunmaktadır. Öte yandan dindarlık ve maneviyatın birbirinden farklı kavramlar olduğu (Zinnbauer ve diğ., 1997) kabul edilebilir bir argüman olmasına rağmen dindarlıkla manevi anlam arasındaki güçlü ilişki hayata anlam verme açısından dini inancın rolüne dikkat çekmektedir.

Bulgular, maneviyatı din kapsamında ele alan bakış açıları açısından da önemlidir. Mascaro ve diğerleri manevi anlamı yaşam güçleri olarak değerlendirirken, kişinin kendi ötesindeki başka yüce bir güce bağlılığı kapsamında görmüştür. Dolayısıyla, formal bir inanç sistemi ve dini kapsamına alan daha geniş bir çerçeve sunmuştur. Her iki ölçme aracının arasındaki ilişki hem manevi anlamla ilişkisi açısından maneviyatın hangi boyutlarının ilişkili olduğunu görmeyi ve böylece anlama katkı sağlayan boyutları görmeyi sağlamış ve hem de kültürde maneviyatın nasıl algılandığını da göstermiştir. Aynı zamanda pozitif psikolojinin maneviyat anlayışına daha yakın bir çerçeve sunmuştur. Şöyle denilebilir ki, Türkiye'de maneviyatın algılanışı pozitif psikolojinin ve Frankl'in maneviyata vurgu yapan anlam açıklamalarıyla uyumlu bir çerçeve sunmaktadır. Manevi anlamın maddelerinde doğrudan dine vurgu yapan bir madde olmamasına rağmen dindarlıkla yüksek ilişkisinin olması, dinin bu kültürde manevi anlamı bulma açısından önemli olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, pozitif psikologların tanımladığı maneviyatın, bu kültürde dinin algılanışıyla ilişkili ve benzer olduğunu düşündürmektedir. Ivtzan ve diğerlerinin (2013) dini ritüelistik algılamaya

ve deneyimlemeyle, manevi/aşkınlık deneyimlerinin yaşam anlamıyla ilişkisi açısından farklılaştığına dair bulguları, mevcut araştırmada desteklenmemiştir. Maneviyatın dini alt boyutu mevcut araştırmada yaşam anlamıyla ilişkili bulunmuştur. İki değişken arasındaki manidar ilişki, dinin ritualistik anlamının dışında bireyi aşan ve bireyin ötesinde bir anlayışla ilişkili görünmektedir. Ancak maneviyatın seküler ya da dinsel maneviyat olarak kuramsal sınıflamasının (Averill, 2002) ampirik olarak Türk kültüründe karşılığının olmadığı sonucu da çıkarılabilir. Öyle ki, manevi anlam ölçeği dini ritüellere ya da formal bir inanç sistemine doğrudan işaret eden bir madde barındırmamasına rağmen maneviyat ölçeğinin dindarlıkla ilgili boyutuyla yüksek düzeyde ilişkili bulunmuştur. Bu sonuç, MacDonald'ın (2000a) maneviyatın din ve dinselliği içeren ancak bunun ötesine geçtiğini kabul eden görüşüyle tutarlılık arz etmektedir. Bu durumda maneviyata ilişkin ne seküler ne de dinsel ele alış tek başına anlamlı olmayabilir. Öte yandan Türk kültüründe dinin daha estetik bir yorumu kabul edilen tasavvufi yorumunun yüzyıllardır etkin olması mevcut sonuçları tutarlı hale getirmektedir.

Sonuç olarak, manevi anlam ve maneviyat çalışmalarının pozitif psikoloji bağlamında çalışılması Türk kültüründe araştırma yapacak araştırmacılara önerilebilir. Aynı zamanda, pozitif psikoloji ve varoluşçu psikolojinin maneviyat ve yaşam anlamı konusundaki görüşlerinin yakınlaştığı da ifade edilebilir. Maneviyatı din psikolojisi bağlamında ele alan araştırmacılar manevi anlam ve ilgili alanyazında ilişkili bulunan ve katkıda bulunan diğer boyutlar ve değişkenlerle ilişkisini araştırabilir. Bu araştırmanın replikasyonunun yapılması, manevi anlam, yaşam anlamı ve kişisel anlamla maneviyat ilişkisini belirlemek ve nedensel çıkarımlar yapmaya olanak veren çalışmalar yapmaları önerilebilir. Araştırma bulguları maneviyat ifadelerinin alt boyutu olan doğüstü inançların, ölçeğin bütünüyle daha zayıf bir uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu da Türk kültüründe maneviyatın kavramsallaştırılmasında doğüstü inançların katkısının sınırlı seviyede kaldığını göstermektedir. Manevi anlam ölçeğiyle doğüstü inançlar arasındaki düşük seviye korelasyon da bu düşüncüyü desteklemektedir. İleride gerçekleştirilecek çalışmalarda maneviyat ifadeleri envanteri kullanılırken, doğüstü inançların kültürdeki yerini belirgin olarak ortaya koyabilmek için farklı değişkenlerle çalışabileceği ve bu yolla doğüstü inançlar ya da maneviyata ilişkin yeni açıklamalar getirilebileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Averill, J. R. (2002). Emotional creativity: Toward "spiritualizing the passions". In, Snyder, C. R & Lopez, S. J. (Eds.), *Handbook of positive psychology*, (s.172-185). Oxford University Press.
- Bamonti, P., Lombardi, S., Duberstein, P. R., King, D. A., & Van Orden, K. A. (2016). Spirituality attenuates the association between depression symptom severity and meaning in life. *Aging & Mental Health*, 20(5), 494-499.
- Batthyany, A., & Russo-Netzer, P. (2014). Psychologies of meaning. In *Meaning in positive and existential psychology* (s. 3-22). Springer New York.
- Bauman, Z. (2011). Yaşam sanatı (Çev. A. Sarı). Versus Kitap.
- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*. Guilford Press.
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., Aaker, J. L., & Garbinsky, E. N. (2013). Some key differences between a happy life and a meaningful life. *The Journal of Positive Psychology*, 8(6), 505-516.
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin*, 107, 238-246. doi:10.1037/0033-2909.107.2.238

- Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness-of-fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88, 588-606. doi:10.1037/0033-2909.88.3.588
- Bollen, K. A. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York, NY: Wiley.
- Brassai, L., Piko, B. F., & Steger, M. F. (2011). Meaning in life: Is it a protective factor for adolescents' psychological health?. *International Journal of Behavioral Medicine*, 18(1), 44-51.
- Cavazos Vela, J., Castro, V., Cavazos, L., Cavazos, M., & Gonzalez, S. L. (2015). Understanding Latina/o students' meaning in life, spirituality, and subjective happiness. *Journal of Hispanic Higher Education*, 14(2), 171-184.
- Chamberlain, K., & Zika, S. (1988). Measuring meaning in life: An examination of three scales. *Personality and individual differences*, 9(3), 589-596.
- Csikszentmihalyi, M., & Halton, E. (1981). *The meaning of things: Domestic symbols and the self*. Cambridge University Press.
- Çakar, F. S., Karataş, Z., & Tagay, Ö. (2016). Predicting hopelessness by coping styles, depression and meaning in life. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4565-4578.
- Debats, D. L. (1990). The life regard index: reliability and validity. *Psychological Reports*, 67(1), 27-34.
- Debats, D. L. (1996). Meaning in life: Clinical relevance and predictive power. *British Journal of Clinical Psychology*, 35(4), 503-516.
- Debats, D. L., Drost, J., & Hansen, P. (1995). Experiences of meaning in life: A combined qualitative and quantitative approach. *British Journal of Psychology*, 86(3), 359-375.
- Demirbaş-Çelik, N. (2016). Üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam ve yaşam amaçları arasındaki ilişki. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(1), 133-141.
- Demirdağ, S., & Kalafat, S. (2015). Yaşamın Anlamı Ölçeği (YAÖ): Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 83-95.
- Ellis, A. (1989). Dangers of transpersonal psychology: A reply to Ken Wilber. *Journal of Counseling & Development*, 67(6), 336-337.
- Emmons, R. A. (2003). Personal goals, life meaning, and virtue: Wellsprings of a positive life. . In, Keyes, C. L. M. & Haidt, J. (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived*, (s. 105-128). American Psychological Association.
- Emmons, R. A. (2006). Spirituality. M. Csikszentmihalyi, M., & IS Csikszentmihalyi (Eds.), *A life worth living: contributions to positive psychology*, 62-81.
- Frankl, E. V. (1999). *Duyulmayan anlam çığılığı psikoterapi ve hümanizm* (Çev. S. Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Frankl, V. E. (2017). *İnsanın anlam arayışı* (Çev. S. Budak). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Genia, V. (1991). The spiritual experience index: A measure of spiritual maturity. *Journal of Religion and Health*, 30(4), 337-347.
- Guttman, D. (2008). *Finding meaning in life, at midlife and beyond: Wisdom and spirit from logotherapy*. Praeger Publishers.

- Hodge, D. R. (2003). The intrinsic spirituality scale: A new six-item instrument for assessing the salience of spirituality as a motivational construct. *Journal of Social Service Research*, 30(1), 41-61.
- Ivtzan, I., Chan, C. P., Gardner, H. E., & Prashar, K. (2013). Linking religion and spirituality with psychological well-being: Examining self-actualisation, meaning in life, and personal growth initiative. *Journal of Religion and Health*, 52(3), 915-929.
- Jagers, R. J., & Smith, P. (1996). Further examination of the spirituality scale. *Journal of Black Psychology*, 22(4), 429-442.
- Kasapoğlu, F. (2015). Manevi Yönelim Ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 51-68.
- Katsogianni, I. V., & Kleftaras, G. (2015). Spirituality, meaning in life, and depressive symptomatology in drug addiction. *International Journal of Religion & Spirituality in Society*, 5(2), 11-24.
- Kavas, E., & Kavas, N. (2014). Manevi destek algısı (MDS) ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), 905-915.
- Kavas, E., & Kavas, N. (2015). Hastalarda manevi bakım ihtiyacı konusunda doktor, ebe ve hemşirelerin manevi destek algısının belirlenmesi: Denizli örneği. *Electronic Turkish Studies*, 10(14), 449-460.
- Kim, J., Seto, E., Davis, W. E., & Hicks, J. A. (2014). Positive and existential psychological approaches to the experience of meaning in life. *In meaning in positive and existential psychology* (s. 221-233). Springer New York.
- King, D. B. (2010). Personal meaning production as a component of spiritual intelligence. *International Journal of Existential Psychology and Psychotherapy*, 3(1), 1-5.
- Kleftaras, G., & Katsogianni, I. (2012). Spirituality, meaning in life, and depressive symptomatology in individuals with alcohol dependence. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 14(4), 268-288.
- Klinger, R. (2012). The search for meaning in evolutionary perspective and its clinical implications. In P. T. P. Wong (Eds.), *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical applications*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 2, 23-55.
- Lips-Wiersma, M. (2002). The influence of spiritual "meaning-making" on career behavior. *Journal of Management Development*, 21(7), 497-520.
- MacDonald D. A. (2000a). Spirituality: Description, measurement, and relation to the five factor model of personality. *Journal of Personality*, 68(1), 153-197.
- MacDonald, D. A. (2000b). *The Expressions of Spirituality Inventory: Test development, validation and scoring information*. Unpublished test manual.
- Marsh, H. W., Balla, J. R., & McDonald, R. P. (1988). Goodness of fit indexes in confirmatory factor analysis: The effect of sample size. *Psychological Bulletin*, 103, 391-410.
- Mascaro, N., Rosen, D. H., & Morey, L. C. (2004). The development, construct validity, and clinical utility of the spiritual meaning scale. *Personality and Individual Differences*, 37(4), 845-860.
- Mascaro, N., & Rosen, D. H. (2005). Existential meaning's role in the enhancement of hope and prevention of depressive symptoms. *Journal of Personality*, 73(4), 985-1014.

- Morgan, J., & Farsides, T. (2009). Measuring meaning in life. *Journal of Happiness Studies*, 10(2), 197-214.
- Muhamad, H., Roodenburg, J., & Moore, D. W. (2014). The expressions of spirituality inventory: Evidence for the cross cultural validity in a Malaysian context. *Journal of Transpersonal Psychology*, 46(1), 58-71.
- Nelson, J. M. (2009). *Psychology, religion, and spirituality*. Springer Science & Business Media.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd ed.). New York, NY: McGraw Hill.
- Peterson, C (2006). The values in action (VIA) classification of strengths. *M. Csikszentmihalyi, M., & IS Csikszentmihalyi (Eds.), A life worth living: Contributions to positive psychology*, (s. 29-48).
- Piedmont, R. L. (1999). Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the five-factor model. *Journal of personality*, 67(6), 985-1013.
- Reker, G. T., Peacock, E. J., & Wong, P. T. (1987). Meaning and purpose in life and well-being: A life-span perspective. *Journal of Gerontology*, 42(1), 44-49.
- Seligman, M. E. (2004). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. Simon and Schuster.
- Sørensen, T., Lien, L., Landheim, A., & Danbolt, L. J. (2015). Meaning-making, religiousness and spirituality in religiously founded substance misuse services—A qualitative study of staff and patients' experiences. *Religions*, 6(1), 92-106.
- Steger, M. F. (2012). Making meaning in life. *Psychological Inquiry*, 23(4), 381-385.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 80-93.
- Steiger, J. H. (1990). Structural model evaluation and modification: An interval estimation approach. *Multivariate Behavioral Research*, 25, 173-180.
- Şahin, M., Aydın, B., Sarı, S. V., Kaya, S., & Pala, H. (2012). Öznel iyi oluşu açıklamada umut ve yaşamda anlamın rolü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 827-836.
- Şahin, R. & Baloğlu M. (2016). Maneviyat İfadeleri Envanteri uyarlama çalışması. I. Avrasya Pozitif Psikoloji Kongresi, 28-30 Nisan 2016, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston, MA: Pearson Education.
- Thomas, C. L., & Cohen, H. L. (2006). Understanding spiritual meaning making with older adults. *Journal of Theory Construction & Testing*, 10(2), 65-70.
- Underwood, L. G. (2006). Ordinary spiritual experience: Qualitative research, interpretive guidelines, and population distribution for the Daily Spiritual Experience Scale. *Archive for the Psychology of Religion*, 28(1), 181-218.
- Vella-Brodrick, D. A., & White, V. (1997). Response set of social desirability in relation to the mental, physical and spiritual well-being scale. *Psychological Reports*, 81(1), 127-130.

-
- Wong, P. T. (2012). Toward a dual-systems model of what makes life worth living. In P. T. P. Wong (Eds.), *The Human Quest for Meaning: A handbook of psychological research and clinical applications*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 2, 3-22.
- Wong, P. T. (2014). Viktor Frankl's meaning-seeking model and positive psychology. In *Meaning in positive and existential psychology* (s. 149-184). Springer New York.
- Wong, P. T. (2016). Meaning-seeking, self-transcendence, and well-being. In *Logotherapy and existential analysis* (s. 311-322). Springer International Publishing.
- Zika, S., & Chamberlain, K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British Journal of Psychology*, 83(1), 133-145.
- Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., Cole, B., Rye, M. S., Butter, E. M., Belavich, T. G., ... & Kadar, J. L. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzifying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(4), 549-564.